

PROFESOR MUHAMED EFENDIJA FOČAK (1907.-1978.)

Ferid Dautović

Biografija

Muhamed ef. Fočak rođen je 29. marta 1907. godine u Sarajevu, na Vratniku. Sin je Abdulah ef. Fočaka, poznatog i uvaženog alima, dugogodišnjeg sarajevskog imama, hatiba i vaiza, vjeroučitelja u mektebu Ahmed-age Hende na Vratniku. Abdullah ef. je bio oženjen Habibom Nišić, koja je rodila Muhameda i nakon dvije godine umrla. Poslije njene smrti, Abdulah se oženio sa Almasahanumom Berberović, koja mu je rodila Osmana, Ahmeda, Fatimu i Aišu. Muhamed-ef. je, dakle, imao dva polubrata, Ahmeda i Osmana, i dvije polusestre r. Fatimu, udatu za Mehmeda Mujezinovića, i Aišu, udatu Karakaš, koja je živa i radi i danas kao bula.

«Abdulah efendija je svoju djecu dao u islamske vjerske zavode. Njegov najstariji sin, profesor Muhamed-efendija, završio je sveučilište El-Azhar u Kairu, a kćerka Fatima-bula je završila punu Gazi Husrev-begovu žensku medresu, dok je njegova mlađa kćerka Aiša pohađala pet razreda ženske medrese. Sin mu Ahmed je također pohađao dvije godine Okružnu medresu.»¹ Muhamed-ef. je, dakle, odgajan u tradicionalnoj islamskoj porodici, koja je čuvala i njegovala tradicionalne vrijednosti naše vjere. Od samoga djetinjstva je odgajan

da voli vjeru, da je živi i po njoj uređuje svoj život. Islamske vrijednosti porodičnog odgoja su ostavile neizbrisiv trag na njegov život, zbog čega je bio uzor muslimanima svoga vremena.

Po završetku mekteba i osnovne škole, upisao se na Šerijatsku gimnaziju u Sarajevu, koju je sa uspjehom završio 1927. godine. Tako on pripada drugoj generaciji koja je završila ovu školu. Nakon toga odlazi u Kairo i upisuje se na čuveni islamski univerzitet El-Azhar. «Kad sam tamo otišao», piše Kasim Dobrača, r.a., «početkom 1930. godine, našao sam ga i upoznao se s njim u internatu zgrade Tekijje Muhammed-bej Ebu ez-Zeheb, u neposrednoj blizini džamije al-Azhar. Tu su još bili naši studenti: Mehmed Handžić, Besim Korkut i Derviš A. Korkut. Muhamed je stanovao u sobi sa Handžićem, koji je u ovoj grupi bio najstariji po studijama. Prvi dojmovi koje sam o ovoj dvojici sobnih kolega stekao ostali su mi trajno u sjećanju: Handžić je bio blag, miran, malo govorljiv, a Fočak bučan, pokretljiv, šaljivdžija, koji je uvijek bio spreman za smijeh, zadirkivanje i brz odgovor na svačiju šalu, ali sve to u granicama lijepog ophođenja bezazlenosti».²

Muhamed-ef. Fočak i njegove kolega sa El-Azharu su prva generacija naših studenata u Egiptu poslije Prvog svjetskog rata, gdje se kretalo na studije umjesto u Tursku. «To su

uopće bile prve generacije naših studenata islamskih nauka poslije Prvog svjetskog rata koji su, umjesto u Tursku, gdje su naši ljudi ranije studirali islamske nauke, pošli na studije u Egipat. Turska tada nije bila podesna za takve studije zbog provedenih laicističkih reformi u njoj.»³

Radni vijek

Studije je završio 1931. godine, kad se i vraća u svoje Sarajevo. Nakon odsluženja vojnog roka, oženio se Hajrija-hanumom, kćerkom Junusa-efendije Musakadića, koja mu je rodila sina Junusa, r.a., Adnana, Habibu, udatu Kadić, i Vasviju Fočak. Prvi radni zadatak vjeroučitelja dobio je u osnovnoj školi u Nemanjinoj ulici i tu je ostao dvije godine. Školske 1933./34. godine ili, tačnije 24. X. 1933. godine, počeo je raditi kao honorarni nastavnik islamske vjeronauke na II. muškoj realnoj gimnaziji u Sarajevu.⁵ Dekret o postavljenju od Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije, Odelenje za srednju nastavu, Sn-Br. 40255-33, dobio je 4. novembra 1933. godine. Tu predaje do 13. XII. 1935. godine, kad je razriješen dužnosti vjeroučitelja. Isplata po ovom dekretu pada na teret part. 254 državnog budžeta za 1933./34. godinu.⁴ Rješenjem Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije, odjeljenje za srednju nastavu, Snbr. 29587 od 29 jula 1935. godine, postavljen je za honorarnog nastavnika islamske vjeroispovjesti u Ženskoj gimnaziji u Sarajevu. Za nastavnika Šerijatske gimnazije postavljen je 8. aprila 1936. godine i predaje arapski jezik i vjeronauku. Na ovom poslu ostaje do 1945. godine. Radio je i na II. realnoj gimnaziji, kako se vidi iz odluke Banske uprave Drinske banovine, IV, broj: 32535/ 37, od 15. oktobra 1937. godine, kojom se povećava broj sedmičnih honorarnih časova sa 13 na 20.

U međuvremenu, dakle od školske 1935./36. do 1939./40. godine, predaje honorarno vjeronauku našoj muslimanskoj djeci u Franjevačkoj gimnaziji u Visokom. Isti posao vjeroučitelja je obavljao od 1937. do 1949. godine u Ženskoj medresi u Sarajevu, Nižoj okružnoj medresi i Stručnoj ženskoj zanatskoj školi. Od 1945. do 1949. godine, u poratnim godinama,

zaposlio se na Gazi Husrev-begovoj medresi, gdje je predavao vjersko-orijentalne predmete, arapski jezik, kao i matematiku i higijenu. Kad je, 1949. godine, dobio otkaz na Medresi, s tim da odmah napusti rad, bez prava na zakonski otkazni rok, kao što je to bio slučaj i sa drugim mnogim nastavnicima ove medrese u to vrijeme, njegov nastavnički rad je time prestao. Ubrzo potom se zaposlio u trgovačkom preduzeću, gdje je radio dugi niz godina, sve do penzioniranja. Dok je radio u tom preduzeću, svi su ga voljeli i poštovali i oslovljavali sa profesore. Dvije godine (1946.-47.) vršio je dužnost imama u džamiji hadži Mustafe Hodžića na Musluku. Kad god je trebalo, u imamskoj dužnosti je zamjenjivao oca Abdullaha-ef., koji je duže od pedeset godina bio imam i hatib Divan katib Hajdar-ef. džamije (zvana Bijela) na Vratniku.

Godinama je imao redovna sijela utorkom sa svojim azharskim kolegama i prijateljima hfz. Ibrahimom-ef. Trebinjcem i Kasimom-ef. Dobračom. Često bi na ta sijela došli i h. Mehmed Handžić, hfz. Mahmud Traljić, Fejzulah ef. Hadžibajrić, hfz. Omer Mušić, Mehmed ef. Mujezinović, prof. Ahmed Tuzlić, hfz. Ibrahim ef. Proho, hfz. Kjamil Silajdžić, prof. Besim Korkut i Muhamed Kantardžić.

Naučni angažman

S obzirom da je završio studij na najpoznatijem islamskom univerzitetu El-Azhar, gdje je slušao predavanja na arapskom i polagao ispite na arapskom, dobro je poznao arapski jezik te je predavao arapski jezik i pisao na arapskom. Kao i neki drugi bosanski alimi, nije pisao niti objavljivao svoje radove. Jedini objavljeni rad je u Glasniku: Islam i nauka, koji je izložio na osnivačkoj skupštini Udruženja ilmiije za SRBiH u Sarajevu, i drugi, biografski, povodom smrti h. Mehmeda-ef. Handžića, objavljen u El-Hidaji br. 2-3, 1944. godine, posvećen ovom velikom alimu, u kome je opisao njegov srednjoškolski i studentski život. U ovom radu je dao i neke svoje biografske podatke.

Može biti više razloga tome zašto on i neki drugi nisu pisali i nisu ostavili pisane tekstove. Jedan od njih je i taj što su mnogi od njih i zbog onog što su govorili proganjani i zatvarani. Drugi

je da su mislili da se može više postići i uticati na ljude izravnim susretima, licem u lice, i da takav način odgoja i obrazovanja ostavlja veći i trajniji uspjeh. U islamskoj tradiciji i načinu odgajanja i obrazovanja ovaj metod je dugo imao primat. To su bile poznate halke, a na tome principu su djelovali i mnogi fakulteti i univerziteti. To je posebno izraženo pri učenju Kur'ana napamet, bilo cjeline ili dijelova. Takav vid poučavanja zadržan je i danas u našim mektebima i kod sufija u tekijama.

Da je takav rad bio bliži Muhamedu-ef., govori i činjenica da je u mektebu poučavao djecu bez bilo kakvih pomagala, jer je jedan period bila zabranjena mektebska nastava, odnosno vjerska pouka. Kad je počeo raditi sa djecom, suočio se sa nedostatkom mektepske literature, a kad je počeo poučavati kur'ansko pismo, suočio se sa činjenicom da nema sufare – početnice, koja je uvod u kur'ansko pismo. Zbog toga je sam napisao sufaru, koju je prepisivao i dijelio svojim učenicima. Primjerak te sufare je sačuvala njegova porodica. Pisana je lijepim, gotovo kaligrafskim rukopisom. Na kraju je napisao na arapskom: Subhaneke, Et-tehijjatu, salavate, dove i Kunut-dovu. Njegova kćerka Habiba-hanuma se sjeća da je «Kemo Ljuhar, kad je bio Kairu, u vrijeme kad su bile prekinute sve veze sa islamskim svijetom, poslao babi neke brošure o Muhammedu, s.a.v.s., i drugim pejgamberima; babo bi nas skupio i čitao nam u prijevodu, a ispod naočala bi mu kapale suze».

Sve drugo što je imao i što je ostalo od literature kod njegove djece, pa čak i diploma, spalili su četnici na Grbavici u protekloj agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Ostale su samo neke kratke, male zabilješke. Bilježio je neka gramatička pravila, neke zanimljive izreke i značenja nekih kur'anskih izraza i hadise.

Po kazivanju porodice, često bi Besim ef. Korkut dolazio Mehmedu ef. zbog konsultacija o prevođenju Kur'ana na bosanski jezik, kao što je išao i Kasimu ef. Dobrači, gdje bi u društvu bili Kasim-ef. Dobrača, hfz. Ibrahim Trebinjac i Mehmed-ef. Mujezinović.

Poznavao je arabicu (matufovaču-matufovicu) i često pisao na njoj. To je bilo pismo kojim su pisali naši djedovi. Radilo se, naime, o bosanskom jeziku a arapskom pismu.

Tako su mnogi muslimani koji su preko noći ostajali nepismeni zbog novog latiničkog pisma, koje nisu prihvatili i najčešće su ga izbjegavali, preko arebice čuvali vezu sa islamskim svijetom, što su radili muslimani i u nekim drugim područjima. To je, ujedno, bilo i prelazno rješenje do konačnog prihvatanja latinice kao svoga pisma. I danas u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine muslimani koriste ovo pismo, a veći broj zna čitati arabicu, posebno spjev o Muhammedu, s.a.v.s., kao npr. Mevlud od Saliha Gaševića. Neke zabilješke koje su sačuvane a pisane su na arapskom, u prijevodu su pisane arabicom. Zanimljivo je da je pisao na arabici čak i svoja pisma koja je slao roditeljima iz Kaira. Sačuvana je takva jedna razglednica sela blizu Kaira, koju je poslao ocu Abdulahu-ef. 2. VII. 1929. godine, na čijoj je poledini sve osim imena i adrese napisano arabicom. Tu, pored uobičajenog teksta, obavještava oca da Handžić i Korkut odlaze na imtihan (ispit) za 10 dana.

Ovo je značajan podatak koji govori da su cijele porodice, posebno ulemske, dugo čuvala i brinule da se piše i čita na arabici. Osjećali su to kao amanet svojih predaka koji valja sačuvati i prenositi.

Društvena aktivnost

Značajno je sudjelovao u javnom i društvenom životu Bošnjaka muslimana, naročito kroz udruženje ilmijje El-Hidaje. On je bio jedan od osnivača ovog udruženja u Kraljevini Jugoslaviji. Svo vrijeme postojanja i rada Udruženja, od 1936. do 1945. godine, bio je član Glavnog odbora. «U El-Hidaji je biran u razne odbore, sve dok je ona postojala. Nekoliko godina je vršio sekretarsku dužnost u ovoj organizaciji, kao što je bio niz godina i član Redakcionog odbora istoimenog lista. Biran je i u prvi radni odbor Udruženja ilmijje Bosne i Hercegovine.»⁶

Od 1940. do 1944. godine je uzastopno biran za drugog blagajnika Udruženja, a u jednom mandatu je bio jedan od zamjenika u Nadzornom odboru. Na Redovnoj godišnjoj skupštini Kotarskog odbora za Sarajevo održanoj 31. srpnja 1942. godine, izabran je u Odbor kao revizor, zajedno sa Hamidom-ef. Hadžibegićem;

predsjednik je bio Abdulah Dervišević, a potpredsjednik Fejzulah-ef. Hadžibajrić.⁷ U to vrijeme, 1942. godine, i njegov otac Abdulah je bio jedan od zamjenika u Nadzornom odboru, a 1944. godine jedan od zamjenika u Glavnom odboru. Kao član Glavnog odbora El-Hidaje, zajedno sa ocem Abdulahom-ef., upraviteljem meketeba, bio je potpisnik El-Hidajine rezolucije protiv fašizma (u vrijeme progona Srba i Jevreja u NDH), donesene, u sedam tačaka, 18. oktobra 1941. godine, koju je potpisalo 108 uglednih ličnosti grada Sarajeva. Kasim-ef., kao inicijator i predlagač El-Hidajine rezolucije, koja je donesena na Glavnoj godišnjoj skupštini organizacije El-Hidaje 14. avgusta 1941. godine, kaže: "U svakoj njenoj važnijoj vjerskoj i društvenoj akciji davao je svoj doprinos i punu podršku, svoju saglasnost i podršku njenim pozitivnim nastojanjima. Ne mogu zaboraviti, a ne mogu i da ne spomenem, da je odmah dao svoj pristanak i punu podršku kad sam, ujesen 1941. godine, u najužem krugu El-Hidajinih radnika, gdje su bili Handžić i on, dao predlog da se izradi i izda El-Hidajina rezolucija kojom bi se osudila zlodjela tadanjeg fašističkog režima i muslimani upozorili da u njima ne učestvuju i da se od njih distanciraju, jer pripadnici islama ne mogu i ne smiju biti nosioci i počinioци zločina. Kad je, nakon konačne redakcije Rezolucije, trebalo na nju staviti potpise, Fočak je to odmah rado učinio".⁸

Početakom 1943. godine, dolazi do neslaganja Mladih muslimana, sa El-Hidajom. «Rukovodstvo El-Hidaje je smatralo da su pojedini mladomuslimani uzeli suviše slobode i da koriste svoj status u želji za samodokazivanjem i isticanjem svoga ja te, sa druge strane, od nedavanja poštovanja i respekta prema nekim starijim od uleme. Posljedica toga je raspuštanje dotadašnjeg Glavnog odbora Mladih muslimana u okviru El-Hidaje i postavljanje novog. Pošto se Mladi muslimani nisu s tim potezom složili, napustili su El-Hidaju. U proljeće 1943. dolazi do dogovora. Tada je ugovoreno da se Glavni odbor Mladih muslimana – omladinske sekcije El-Hidaje formira od predstavnika obje organizacije, s tim da predsjednik Glavnog odbora bude neko iz rukovodstva El-Hidaje, a potpredsjednik jedan od mladomuslimana,

onaj koga oni predlože, a da se ostale dužnosti u Glavnom odboru ravnomjerno podijele. Glavni odbor El-Hidaje je od svojih članova određivao pomoćnike MM i tu dužnost obavljali su Mehmed Handžić, Muhamed Fočak, Omer Mušić, Mustafa Busuladžić, Abdulah Dervišević, Kasim Dobrača i Ibrahim Trebinjac.»⁹

Nakon završetka II. svjetskog rata, osnovano je novo Udruženje ulmijje za SRBiH u Sarajevu. Bilo je to 1950. godine, a on je bio jedan od članova Inicijativnog odbora. «Time je pokazao da je bio spreman pružiti svoje usluge u svakoj vjersko-prosvjetnoj djelatnosti IZ-e. Na Osnivačkoj skupštini, tom prilikom, održao je značajno predavanje o temi Islam i nauka, koje je štampano u Glasniku VIS-a, god I./1950., br. 8-10, str. 246-251.»¹⁰

Smrt

U nedjelju 21. maja 1978. godine, u večernjim satima, u 72. godini života, preselio je na ahiret Muhamed-ef. Fočak. «Kako mu je i otac umro od moždane kapi, a i žena mu je nedavno umrla od srčane kapi, i on je umro od kapi, nakon što je prije izvjesnog vremena doživio jedan udar kapi, od čega se bio oporavio i mogao hodati i govoriti.»¹¹

Dženaza je obavljena u utorak 23. maja, pred Begovom džamijom. Po želji porodice i najbližih prijatelja, dženazu namaz mu je klanjao njegov kolega sa studija i dugogodišnji prijatelj Kasim-ef. Dobrača.

Sin Adnan se sjeća da je njegov otac imao dogovor sa svojim ahabima o tome ko će kome klanjati dženazu, pa je, po tome dogovoru, klanjao Kasim-ef. Dobrača.

Koliko se Muhamed ef. brinuo za život, toliko se brinuo i za svoju smrt, do toga ko će ga gasuliti, pa i ukopati. «Moj babo je za života govorio da hoće da ga ogasuli Salih-ef. Šestić. Kad je babo preselio, ja sam ga nazvao, ali je njegova žena ili kćerka rekla da je slab i da ne izlazi iz kuće već dvedesetak dana. Kad je čuo o kome se radi, obećao je da će doći i ogasuliti ga. To je uradio i, uz to, došao na dženazu. Njegova žena se čudila kako je odjednom ozdravio. Međutim, 13 dana poslije dženaze je preselio na ahiret.»¹²

Ukopan je na greblju Bare. U nekrologiju koji je napisao Kasim-ef. Dobrača nakon njegove smrti, kaže se: «Merhum Muhamed ef. je moj kolega i prijatelj, kojeg sam upoznao prije 48 godina. Kroz sve to vrijeme bio sam s njim u bliskom i prisnom prijateljstvu. I sada, kad od njega rastajem, prilikom njegovoga preseljenja na drugi svijet, ne mogu a da, u vezi toga događaja, ne reknem nekoliko riječi koje će biti uspomena i sjećanje o njemu. To na ovakvom rastanku čovjeku teško pada, ali stariji čovjek često je u prilici da se ovako oprašta ili sa rođakom ili sa prijateljem».¹³

Sin Adnan mi je pričao i zapisao: «Sa očeve hatme sam vozio kući Kasima-ef. Dobraču. U putu me upitao kako se osjećam, jesam li se razgovorio. Rekao sam da mi je teško, a on je dodao: 'Ti si s njim bio 21 godinu, a možeš misliti kako je meni, ja sam sa njim proveo 50 godina'».

Na nišanu profesora Muhameda-ef. Fočaka – tekst je napisao prof. Kamil Silajdžić za života Muhameda ef., kaligrafski uredio prof. Ešref Kovačević, a isklesao Husejn Katica – u prijevodu na bosanski piše:

*«Došao ti je, o Gospodaru, u Tvoje susjedstvo
Muhammed Fočak.*

*Dobro je kod Boga, a ono što je kod Boga, to
je vječno.*

*Prezirao je licemjerstvo a žudio za istinom,
Držao se pravednosti do posljednjeg daha.*

*Bio je jedan od ezherskih alima, vrijedan i
čestit profesor.*

*Njegov prijatelj Kamil (Silajdžić) iskaza
datum njegove smrti (stihom):*

*Muhammed moli Tvoju plemenitost za oprost
na Dan sveopćeg susreta (skupa)».*

Sjećanja na Muhameda ef. Fočaka

Svoja sjećanja i svoje uspomene na Muhameda-ef. Fočaka najbolje je opisao njegov kolega Kasim ef. Dobrača.

Iz tih sjećanja vidimo da je Muhamed ef. bio veseo, volio humor i druženje. Bio je skroman, nije bio pohlepan i gramzljiv za dunjalučkim blagom, a principijelan i iskren u pitanjima vjere. Volio je i prihvatio život i njegove udobnosti,

ali samo ako ih je mogao imati na normalan i častan način.

«Uz svoj ponos i moralnu hrabrost, bio je pun duhovitosti i humora, što je dolazilo do živog izražaja u njegovim dodirima sa kolegama, prijateljima i poznanicima uopće, kao i u situacijama, koje su to zahtijevale. Ponekad je njegov humor bio i oštar, ako je to bilo potrebno i umjesno. Kako je svakom volio reći istinu u lice, imao je i protivnika, kojima se to nije sviđalo, i ako bi mu oni uputili kakav neopravdan prigovor, on im nikad nije ostajao dužan odgovora, koje je brzo i spretno umio naći i dati. Ali, svakom je pristupao čista i otvorena srca, bez ikakvih zlih namjera i loših misli. Zato su ga svi dobronamjerni ljudi koji su ga poznavali, kao i njegovi prijatelji, voljeli i rado imali u društvu.

Volio je prijateljska sijela i razgovore i pri tom je, svojim humorom i vedrinom, pa čak ponekad i svojim gnjevom, uvijek na prisutne ostavljao ugodan dojam i lijepo osjećanje. Nikad nije volio poltronstvo i ljigavo laskanje i ulagivanje ljudima. Isto tako, nije volio susret, a pogotovo nikakvo prijateljstvo sa ljudima za koje je smatrao da se olahko i sa omalovažavanjem ponašaju prema moralnim i vjerskim vrijednostima i ustanovama. Kad je bio u najtežim prilikama, takvim ljudima se nije želio obraćati. Kao što je na ovom svijetu bio uvijek rado primljen kod dobronamjernih i čestitih ljudi, tako se nadamo da će i na drugom svijetu (ahiretu) biti u društvu dobrih Božijih ljudi, u smislu Božijeg obećanja: 'Oni koji poslušni Allahu i Poslaniku bit će u društvu onih koje je Allah obasuo blagodatima: u društvu vjerovjesnika, odanih vjernika, šehida i dobrih ljudi. A kako je to divno društvo!'»¹⁴

O Muhamedu-ef. Fočaku i njegovim osobinama, njegovom islamijetu, slično je pisao i njegov drugi prijatelj hfz. Mahmud Traljić.

«Kao vjernik-musliman, Muhamed ef. se radovao i najmanjem uspjehu Islamske vjerske zajednice, a rijetko je ko kao on doživljavao nedaće, koje su pratile našu zajednicu. To ga je boljelo i zbog toga je bio tužan i žalostan. Bio je iskren i dobronamjerman kao rijetko ko. Uz to, bio je otvoren i što je mislio i govorio je. Iza leđa nije htio nikom ništa reći ili prigovoriti. To je radio uvijek u lice, što mnogima nije bilo pravo, ni po

volji. Želio je iskrenu i otvorenu riječ, kao što je uvijek zastupao čisto i ničim natrunjeno islamsko učenje i uvjerenje. U tome je bio dosljedan do kraja. I to mu je u očima dobronamjernih samo podizalo ugled i poštovanje. Bio je, slobodno se može reći, primjer dosljedna i nepokolebljiva vjernika-muslimana.»¹⁵

¹⁰ Kasim Dobrača, Muhamed – efendija Fočak, Glasnik IVZ (VIS) XLI/1978. god. br. 4, str. 403.

¹¹ Alija Nametak, Isto.

¹² Sjećanja Adnana Fočaka

¹³ Kasim Dobrača, isto, str. 401

¹⁴ Kasim Dobrača, isto, str. 403

¹⁵ Mahmud Traljić, isto, str. 89 1.

Literatura:

1. Alija Nametak, Sarajevski nekrologij, Bošnjački institut/ Nakladni zavod, Zagreb, 1994. god., str. 235.
2. Mahmud Traljić, Muhamed-ef. Fočak (1906.-1978.), Istaknuti Bošnjaci, drugo dopunjeno izdanje, Sarajevo 1998. godine, str. 87-89
3. Mahmud Traljić, Merhum Muhamed ef. Fočak, Preporod, IX./1978., 15., str. 18
4. Spomenica Udruženja ilmijje, str. 30., 42-47
5. Kasim Dobrača, Muhamed-efendija Fočak, Glasnik IVZ-a (VIS), XLI./1978. godine, br. 4, str. 401-403
6. Jusuf Ramić, Muhamed Fočak (1906.-1978.), Bošnjaci na univerzitetu El-Azher, Sarajevo, 2002.
7. Šaćir Filandra, Bošnjačka politika u 20. stoljeću, Sejtarija, Sarajevo, 1998., str. 215
8. Ešref Bakšić, Omer Behmen, Ešref Čampara, Ismet Kasumagić, Omer Nakičević, Ismet Serdarević, Teufik Velagić, Mladi muslimani 1939.- 1999. I., Udruženje građana Mladi muslimani, Sarajevo, 2001.

Bilješke:

- ¹ Mehmed Mujezinović, Merhum Abdulah efendija Fočak (1882.-1964.), Glasnik VIS-a, 1964. god, str. 193
- ² Kasim Dobrača, Muhamed-efendija Fočak, Glasnik IVZ-a (VIS), XLI./1978., br. 4. str. 401-402
- ³ Kasim Dobrača, Besim-efendija Korkut (Kratak osvrt na život i rad), Glasnik VIS-a, XXXIX./1976., str. 70
- ⁴ Vidi više, ABH, Lični dosje
- ⁵ ABH, Lični dosje
- ⁶ Hfz. Mahmud Traljić, Istaknuti Bošnjaci, str. 88.
- ⁷ El-Hidaje, Društveni glasnik, 1940., 1941., 1942., 1943. i 1944. godina
- ⁸ Kasim Dobrača, Muhamed-efendija Fočak, isto, str. 403
- ⁹ Ešref Bakšić, Omer Behmen, Ešref Čampara, Ismet Kasumagić, Omer Nakičević, Ismet Serdarević, Teufik Veklagić, Mladi Muslimani 1939. – 1999. I., Udruženje građana Mladi Muslimani, Sarajevo, 2001., god., str. 33.

Summary

PROFESSOR MUHAMED EFFENDI FOČAK
(1907-1978)

Ferid Dautović

Muhamed ef. Fočak was born on 29 March 1907 in Sarajevo, borough of Vratnik. He was a son of Abdullah ef. Fočak, a well-known and respected *aalim*, *imaam*, *hatib* and *vaiz* of many years and teacher of Ahmedaga Hendo *mekteb* in borough of Vratnik.

Upon completing the *mekteb* and elementary school, he entered Shari'ah Grammar School in Sarajevo which he completed in 1927. After completing the secondary school, he enrolled in the famous Islamic University of Al-Azhar in Cairo. He completed his studies in 1931 and returned to Sarajevo. In Sarajevo, he gave an Islamic religious instruction in the Second Grammar School for Men, Grammar School for Women and Madrasa for Women, Franciscan Grammar School in Visoko and Shari'ah Grammar School where he taught Arabic and religious instruction.

From 1945 to 1949, in the post-war period, he worked at Gazi Husrev-bey's *madrassa* where he taught religious and oriental subjects, Arabic language as well as mathematics and hygiene. After he was fired from *madrassa* in 1949 and detained for 100 days without any charges raised against him, he found employment in a trade company where he worked for many years through his retirement.

He had a good knowledge of Arabic, which was the reason for him being one of the consultants in the translation of the Qur'an by Besim Korkut. He published only two works in Bosnian language in *Glasnik* and *El-Hidaja* while his family retained as a family heirloom the *Sufara* (Instructions in Arabic alphabet), which he wrote for the students enrolled in the *maktab*. He took a significant part in the public and social life of Bosniacs-Muslims and particularly through work in Association of Illmijja - El-Hidaje and later in Association of Illmijja. He died in 1978, in Sarajevo.

موجز

الأستاذ الشيخ محمد فوتشاك (1907-1978)

فريد داوتوفيتش

ولد الشيخ محمد فوتشاك في 29 من مارس/آذار سنة 1907 م، وذلك في حي فرانتنيك بمدينة سراييفو. كان أبوه الشيخ عبد الله فوتشاك من كبار علماء سراييفو، وكان إماماً وخطيباً وواعظاً ومدرسا للدين في كتاب أحمد آغا هنده في حي فرانتنيك.

بعد إنهاء الكتاب والمدرسة الابتدائية التحق محمد فوتشاك بالثانوية الشرعية في سراييفو وتخرج منها سنة 1927 م، وسافر بعد ذلك إلى مصر والتحق بجامعة الأزهر الإسلامية العريقة في القاهرة حيث أنهى دراسته فيها سنة 1931 م، وعاد في نفس العام إلى سراييفو. عمل مدرسا لمادة التربية الدينية في المدرسة الثانوية الثانية للبنين والمدرسة الثانوية للبنات وفي المدرسة الدينية للبنات في سراييفو ومدرسة الفرنسيين الثانوية في فيسوكو، كما درس اللغة العربية والتربية الدينية في الثانوية الشرعية.

بعد الحرب العالمية الثانية توظف مدرسا في مدرسة الغازي خسرو بيك الثانوية الإسلامية في سراييفو حيث درس فيها المواد الدينية الشرقية واللغة العربية والرياضيات والصحة العامة. وفي عام 1949 تم فصله من مدرسة الغازي خسرو بيك وسجن مدة 100 يوم دون أن توجه له أية تهمة. وبعد خروجه من السجن توظف في إحدى الشركات التجارية وأمضى فيها باقي سنوات العمل حتى إحالته على المعاش.

كان متقنا للغة العربية، مما أهله ليكون أحد المستشارين في ترجمة معاني القرآن الكريم التي قام بها بسيم كوركوت. نشر عمليتين اثنتين فقط باللغة البوسنية في مجلتي غلاسنيق والهداية، وتحفظ أسرته بمخطوطة لكتاب قراءة القرآن الكريم الذي أعده لتلاميذ الكتاب.

كان له تأثير واضح في حياة البشائقة العامة والاجتماعية ولا سيما من خلال جمعيتي "العلماء" و "الهداية". توفي الشيخ محمد فوتشاك رحمه الله في سراييفو سنة 1978 م.